

Ako spomienku na nedávno zosnulého významného amerického filozofa Richarda Rortyho redakcia uverejňuje polemiku medzi ním a Donaldom Davidsonom, v ktorej sú zreteľne vyjadrené niektoré zo základných premís jeho filozofie.

DONALD DAVIDSON:

REHABILITOVANÁ PRAVDA

Existuje dlhá tradícia, podľa ktorej je pojem pravdy jednou z najdôležitejších tém filozofických diskusií. Túto tradíciu však začalo v tomto storočí vážne spochybňovať veľmi veľa filozofov, nehovoriac o historikoch, literárnych kritikoch, antropológoch, politológoch, sociológoch a ďalších. Myslím, že toto spochybňovanie je dôsledkom rozmanitých lákavých omylov a zmätkov. Preskúvam tu niekoľko dôvodov, prečo bola v mysliach mnohých ľudí pravda poškvrnená alebo prinajmenšom stratila na význame, a potom poviem niečo o tom, prečo by sme mali pravde prinavrátiť jej kľúčovú úlohu v našom chápaní sveta a mysle konajúcich ľudí.

Skôr, než začalo byť zrejmé, že stojí za to zbaviť pravdu falošnej pozlátky, musela sa pravda vydávať za čosi viac, než čím naozaj je, alebo ju museli obdariť väčšími právomocami, než má. Keď nejestvovala nijaká jasná hranica medzi filozofiou a vedou, filozofom sa zdalo prirodzené tvrdiť, že sú dodávateľmi toho, čo má z dostupnej ponuky k pravde najbližšie. Sústreďenie pozornosti na epistemológiu, najmä vtedy, keď sa zdalo, že od epistemológie sa požaduje, aby poskytla definitívne základy zdôvodnenia poznania, podporilo pomýlenú predstavu, že filozofia je miestom, kde treba hľadať definitívne a najzákladnejšie pravdy, o ktoré sa musia opierať všetky ostatné pravdy, či už pravdy vedy, morálky, alebo pravdy zdravého rozumu. Platónovo zjednotenie abstraktných všeobecnín s entitami najvyššej hodnoty ešte posilnilo zamieňanie pravdy s najvýznamnejšími pravdami; táto zámena sa jasne prejavuje v názore (o ktorom mal Platón nakoniec pochybnosti), že jediným dokonalým vzorom nejakej všeobecniny alebo formy je sama táto forma. Jedine kruhovitá (všeobecnina alebo pojem) je teda dokonale kruhová, jedine pojem ruky je teda dokonalou rukou, jedine sama pravda je teda úplne pravdivá.

Ide tu o hlbokú konfúziu, o kategoriálny omyl, ktorému bolo, zdá sa, súdené, aby sa úspešne rozvíjal. Pravda nie je predmet, takže nemôže byť pravdivá. Pravda je pojem a zrozumiteľne sa pripisuje takým veciam, ako sú vety, výpovede, presvedčenia a propozície, čiže entity, ktoré majú propozičný obsah. Je omylom domnievať sa, že ak sa niekto snaží porozumieť *pojmu pravdy*, tak sa nevyhnutne usiluje odhaliť dôležité všeobecné pravdy týkajúce sa spravodlivosti alebo základov fyziky. Tento omyl preniká až k predstave, že teória pravdy nám nejako musí hovoriť, čo je pravdivé vôbec, alebo aspoň to, ako pravdy odhaliť.

Niet divu, že došlo k reakcii. Filozofia sľubovala oveľa viac, než mohla ona sama alebo ktorákoľvek iná disciplína splniť. Znáмым spôsobom zareagoval Nietzsche a zareagovali, hoci odlišne, aj americkí pragmatisti. Napríklad Dewey úplne správne odmietol

predstavu, že filozofi sú zasvätení do nejakého zvláštneho alebo fundamentálneho druhu pravdy, bez ktorého veda nemôže dúfať v pokrok. Túto cnostnú skromnosť však spojil s absurdnou teóriou pravdy. Potom, čo poukázal na neoprávnené nároky na akýsi vyšší prístup k pravdám, sa domnieval, že musí zaútočiť na sám tradičný pojem pravdy. Jeho útok nadobudol v duchu dobovej módy podobu presvedčovacieho redefinovania. Keďže slovo „pravda“ je obklopené aurou niečoho hodnotného, trik presvedčovacích definícií spočíva v takom jej redefinovaní, aby bola niečím, čo uznávame, niečím, čím je „dobré sa riadiť“, povedané slovami Rortyho, ktoré vyslovil na podporu Deweyho. Dewey teda vyhlásil, že nejaké presvedčenie alebo teória sú pravdivé práve vtedy, keď podporujú ľudský svet.¹

Bolo by zbytočné opakovať zrejme námietky proti tomuto názoru, keďže ich dobre poznajú jeho zástancovia i kritici. Zástancovia sa vyžívajú v konfliktoch so zdravým rozumom,² kritici sa nadchýňajú nezmyselnou radosťou z toho, že si povšimli nezodpovednú rétoriku. Zaujímavejšie je položiť si otázku, prečo Dewey a ďalší, ktorých Rorty zaraďuje do Deweyho tábora, predložili tézu, ktorá je tak jasne v protiklade s bežným, filozoficky však zaujímavým pojmom pravdy. Uvažujem o štyroch súvisiacich dôvodoch.

Dewey podľa Rortyho „súhlasil s Nietzsche, že tradičné chápanie Pravdy ako korešpondencie s vnútornou povahou Skutočnosti je zvyškom idey podriadenia sa Božej vôli“. Pravda ako korešpondencia so skutočnosťou môže byť ideou, bez ktorej je nám lepšie, najmä vtedy, keď sa „pravda“ a „skutočnosť“ – tak ako v uvedenom citáte – píše s veľkými začiatočnými písmenami. Táto formulácia nie je ani tak chybná ako skôr bezobsažná, jej prednosťou je však to, že naznačuje, že niečo nie je pravdivé jednoducho len preto, lebo je o tom niekto presvedčený, aj keby o tom boli presvedčení všetci. Problém spočíva v tvrdení, že táto formulácia je schopná niečo vysvetliť. Pojem korešpondencie by nám pomohol, keby sme boli schopní povedať, *inštruktívne*, vďaka ktorému faktú alebo výseku skutočnosti je konkrétna veta pravdivá. Nikomu sa to nepodarilo. Ak sa napríklad opýtame, vďaka čomu je veta „Mesiac je vzdialený štvrt milióna míľ“ pravdivá, jediná odpoveď, na ktorú prideme, znie: Vďaka faktú, že mesiac je vzdialený štvrt milióna míľ. A čo je ešte horšie, ak sa pokúšame poskytnúť nejakú serióznú sémantiku pre referovanie na fakty, zisťujeme, že splyývajú v jedno, nie je možné ich rozlíšiť. Dôkaz tohto tvrdenia poskytol Alonzo Church, ktorý ho pripisuje Fregemu. Podľa Churcha Frege práve preto

¹ K väčšine toho, čo tu hovorím o raných i súčasných pragmatistoch, ma inšpirovala Rortyho recenzia knihy Alana Ryana [16]. Rorty píše: „Na to, aby sme brali tradičný pojem Pravdy vážne, musíme urobiť viac, než len súhlasiť s tým, že niektoré presvedčenia sú pravdivé, a niektoré nepravdivé... Musíme súhlasiť s Cloughom, že pravda... [O]pevňuje moju dušu, musíme vedieť, že, hoc aj zhyniem, Pravda je taká.“ Musíme sa cítiť stiesnene pri tvrdení Williama Jamesa, že ‚idey... sa stávajú pravdivými práve natoľko, nakoľko nám pomáhajú dostať sa do uspokojivých vzťahov s ostatnými súčasťami našej skúsenosti‘. Musí nás pobúriť, keď Ryan (výstižne parafrázujúc Deweyho) hovorí, že ‚nazvať nejaké tvrdenie ‚pravdivým‘ znamená len povedať, že je dobré, ak sa ním bude riadiť naša prax‘ ([5], 7). Ryan neprijíma názor, že to, čo je užitočné, je nevyhnutne pravdivé, ale to „môjho (Rortyho) pragmatistu hnevá. Ako som povedal..., celá pointa pragmatizmu je v tom, že prestáva rozlišovať medzi užitočnosťou spôsobu hovorenia a jeho pravdivosťou.“

² Napríklad Rorty pri záverečnom vychvaľovaní pragmatického prístupu k pravde hovorí, že „nekonkurenčné, aj keď azda nezlučiteľné presvedčenia [možno] primerane nazvať ‚pravdivé‘“ ([5], 8). Samozrejme, môžeme si predstaviť okolnosti, za ktorých by mohlo byť rozumné to *povedať* (aby sme sa, napríklad, vyhli pästnému súboju), ale mohlo by byť rozumné, či dokonca možné *myslieť si*, že nezlučiteľné presvedčenia sú pravdivé?

zastával názor, že všetky pravdivé vety pomenúvajú tú istú vec, ktorú nazval Pravda. Kurt Gödel úplne nezávisle predložil v podstate rovnaký dôkaz, pričom sa domnieval, že práve uvedomenie si tohto smeru uvažovania viedlo Russella k vynájdeniu teórie opisov [2]. Nech je už história príslušného argumentu (ktorý sa dnes často nazýva „prakovým“) akákoľvek, podľa mňa musíme prijať nasledujúci záver: Nie sú k dispozícii nijaké zaujímavé a vhodné entity, ktoré – tým, že nejako súvisia s vetami – môžu vysvetliť, prečo sú pravdivé vety pravdivé a tie ostatné pravdivé nie sú. Pokiaľ ide o význam korešpondenčnej teórie pravdy, máme teda dobrý dôvod byť skeptickí.

Keď sa „pravda“ píše s veľkým „P“, je asi prirodzené domnievať sa, že existuje nejaký jedinečný spôsob opisovania vecí, ktorý sa dostáva k ich základnej povahe, ako hovorí Rorty, „interpretácia sveta, ktorá ho zachytáva správne“, opis „Skutočnosti takej, aká je sama osebe“. Samozrejme, neexistuje žiadna takáto jedinečná „interpretácia“ či „opis“, dokonca ani v jednom či vo viacerých jazykoch, ktorý (ktoré) každý z nás ovláda, ani v žiadnom možnom jazyku. Alebo by sme azda mali jednoducho povedať, že je to ideál, ktorého zmysel nikto dobre nepochopil. Sotva na tom záleží, pretože žiadneho rozumného obhajcu objektivity prisudzovania pravdy konkrétnym výpovediam alebo presvedčeniam táto idea nezaťažuje, takže niet dôvodu – ak sa zdržíme hľadania Dokonalého Opisu Skutočnosti – prijať tézu, že medzi pravdivými presvedčeniami, a presvedčeniami, ktorými je „dobro sa riadiť“ ([5], 7), nie je „ani len principiálne“ nijaký rozdiel.

Dostávame sa tu k oveľa silnejšej úvahe v prospech o čosi miernejšej, ale jasne rozpoznaťnej verzii pragmatickej teórie pravdy. Rorty na ňu upozorňuje, keď pripisuje Deweymu myšlienku, že korešpondenčná teória k „bežným, všedným, neistým spôsobom rozlišovania... pravdivého od nepravdivého“ nepridáva nič. Očividne správny je názor, ktorý dávno vyjadril Platón v *Theaitetovi*: Pravdy neprichádzajú so „značkou“, ako je napríklad dátum v rohu niektorých fotografií, značkou, ktorá ich odlišuje od nepravd. To najlepšie, čo môžeme urobiť, je testovať ich, experimentovať, porovnávať a byť prístupní iným názorom. Bez ohľadu na to, ako dlho a dôkladne v tom my a budúce generácie budeme pokračovať, stále budeme mať len neisté presvedčenia. Vieme toho veľa a budeme vedieť viac. Nikdy však nebudeme s istotou vedieť, čo z toho, o čom sme presvedčení, je pravdivé. Keďže pravda nie je viditeľná ako terč ani rozpoznateľná, keď sa dosiahne, nemá zmysel nazývať ju cieľom. Pravda nie je hodnota, takže „snaha získať pravdu“ je márnym počínaním, ak len neznamená to, že často stojí za to zvýšiť dôveru vo svoje presvedčenia tým, že nazhromaždíme ďalšie dôkazy alebo skontrolujeme svoje výpočty.

Z faktu, že nikdy nebudeme schopní rozpoznať, ktoré z našich presvedčení sú pravdivé, odvodzujú pragmatici záver, že naše najlepšie preskúmané, najúspešnejšie presvedčenia môžeme rovno stotožniť s pravdivými a vzdať sa idey objektivity. (Pravda je objektívna, ak je pravdivosť nejakého presvedčenia alebo vety nezávislá od toho, či je zdôvodnená celou našou evidenciou, či sú o nej presvedčení naši blížni alebo či je dobre sa ňou riadiť.) Tu však máme na výber. Namiesto toho, aby sme sa vzdali tradičného názoru, že pravda je objektívna, môžeme sa vzdať rovnako tradičného názoru (ktorého sa držia pragmatisti), že pravda je norma, niečo, o čo sa treba snažiť. Súhlasím s pragmatistami v tom, že nemôžeme konzistentne pokladať pravdu zároveň za objektívnu a za niečo, o čo sa treba snažiť. Podľa mňa by si však počínali lepšie, keby sa pridržali názoru, ktorý po-

kladá pravdu za objektívnu, ale ako cieľ za nezmyselnú.³

Niektorí súčasní pragmatisti upustili od beznádejnej idey, že nejaké presvedčenie je pravdivé, ak nám pomáha úspešne napredovať v živote, alebo od menej nerozumného, ale ešte stále nesprávneho názoru, že pravda sa neodlišuje od toho, čo je – azda z nanajvyš praktického hľadiska – epistemicky dostupné. Ďalší filozofi, ktorí by sami seba nenazvali pragmatistami, neisto prešľapujú v stopách legitímneho odporu proti inflačným alebo na omyle založeným teóriám pravdy. Trend, ku ktorému sa pripojili, je široký a v súčasnosti je azda hlavným prúdom filozofického uvažovania o pojme pravdy. Transparent, pod ktorým títo zbavovači falošnej pozlátky pochodujú, je *deflacionizmus*. Spoločnou pôdou rozmanitých odrôd deflacionizmu je názor, že pravda, aj keď je legitímnym pojmom, je v podstate triviálna a určite nestojí za tú ohromnú metafyzickú pozornosť, ktorej sa jej dostalo. Tento názor získava svoju silu z dvoch zdrojov. Jedným z nich je široká a do značnej miery oprávnená nespokojnosť s obvyklými pokusmi definovať alebo inak vysvetliť tento pojem. Pravdepodobne najznámejšia a bezprostredne najpríťažlivejšia definícia tvrdí, že nejaká výpoveď alebo presvedčenie sú pravdivé vtedy a len vtedy, keď korešpondujú s faktami, so skutočnosťou alebo s tým, ako sa veci majú. Už som uviedol, prečo podľa mňa korešpondenčné teórie nemajú vysvetľujúci obsah.

Koherenčné definície alebo „teórie“ majú svoju príťažlivosť, ale len ako epistemické teórie, nie ako teórie, ktoré podávajú vysvetlenie pravdy. Aj keď je totiž jasné, že len konzistentný súbor presvedčení by mohol obsahovať všetky pravdivé presvedčenia, nemáme nijaký dôvod domnievať sa, že každý konzistentný súbor presvedčení obsahuje len pravdy. Otvorene epistemické teórie majú svojich vplyvných prívržencov. Mám na mysli najmä Michaela Dummetta a Hilaryho Putnama, ktorí sa – s istými obmenami – domnievajú, že pravda je oprávnená tvrditeľnosť [warranted assertibility]. Tento názor uznávam z rovnakého dôvodu, z akého uznávam úzko súvisiace pragmatické teórie, pretože pravdu dáva do spojitosti s postojmi ľudí, napríklad s presvedčením, úmyslom a prianím, a myslím si, že to musí robiť každé úplné vysvetlenie pravdy. Spôsob, akým vyjadrujú túto spojitosť, oni, však nemôže byť správny. Podmienky oprávnenej tvrditeľnosti totiž buď stanovujú tak prísne, že zahŕňajú samu pravdu – a v tom prípade ide o vysvetľovanie v kruhu –, alebo sa kruhovosti vyhýbajú tým, že podmienky zexplicitňujú, a potom začína byť jasné, že plne oprávnené tvrdenie môže byť nepravdivé.

Čo je teda na deflacionizme chybné? Prečo by sme nemali prijať názor, že pravda je čosi také plytké, ako to, zdá sa, ukazuje korešpondenčná teória? Deflacionizmus nadobudol v posledných rokoch množstvo podôb. Frank Ramsey, taký jasnozrivý v mnohých oblastiach, bol jeden z prvých, ktorí sa pokúsili sformulovať a obhájiť názor, že – ako hovorí – „[V] skutočnosti nijaký samostatný problém pravdy neexistuje, existuje len jazykový zmatok“ ([3], 38). Svoju argumentáciu začína poznámkou, že výraz „Je pravda, že Cezar bol zavraždený“ neznamená nič viac ako výraz „Cezar bol zavraždený“. Výraz „je

³ Napodiv, Rorty rozumne tvrdí, že pravda nie je norma, ako aj to, že v zásade nejestvuje rozdiel medzi tým, čo je pravdivé, a tým, čo je zdôvodnené. „Pragmatisti sa domnievajú, že ak niečo nemení situáciu pre prax, nemalo by ju meniť ani pre filozofiu. Vďaka tomuto presvedčeniu sú podozrievaví k zdôrazňovaniu rozdielu medzi zdôvodnením a pravdou zo strany filozofov“ ([4], 281). Ak neexistuje žiadny rozdiel, pravda je totožná s tým, čo je zdôvodnené; Rorty však tvrdí, že o zdôvodnení sa dá toho povedať veľa, avšak o pravde málo. Ak naozaj je legitímnou normou (a zdá sa to byť správne) chcieť, aby bolo niečo zdôvodnené, ale nie usilovať sa o pravdu, tak musí byť medzi nimi veľký rozdiel.

pravda, že“ funguje v takýchto kontextoch jednoducho ako dvojitá negácia, ako vetná spojka, ktorá priraduje pravdivým vetám pravdivé a nepravdivým vetám nepravdivé vety. Tento výraz – až na dôraz a uvravenosť – nepridáva nič k tomu, čo môžeme povedať. Ramsey hovorí to isté aj o výrazoch typu „je fakt, že...“. Ramsey, aj keď bol jednoznačnejší než iní, si predsa len všimá, že takto nemôžeme eliminovať predikát pravdivosti vo vetách, ako je napríklad veta „Má vždy pravdu“ čiže „Čokoľvek hovorí, je pravdivé“. Zdá sa, že tu sa bez predikátu pravdivosti nezaobídeme.⁴ Ramsey predložil nejasný (a nepoužiteľný) návrh, ako v takýchto prípadoch eliminovať predikát pravdivosti. Musíme dospieť k záveru, že sa mu nepodarilo dokázať, že má pravdu, totiž, že problém pravdy je len jazykovým zmätkom. (Zamieňanie použitia so zmienením znemožňuje s istotou vedieť, čo mal Ramsey na mysli, ale človek má dojem, že keby sa bol tomuto predmetu venoval ďalej, skončil by tam, kde skončil Tarski.)

Ramseyho deflacionistický pokus na rozdiel od väčšiny takýchto pokusov závisel od toho, že sa za primárneho nositeľa pravdy pokladali propozície. Nedávno však Paul Horwich oživil to, čo môžeme nazývať propozičným deflacionizmom [1]. Horwichovou tézou nie je téza, že pojem pravdy možno eliminovať, ale téza, že je triviálny. Poukazuje na to, že napríklad veta „Propozícia, že Cézar bol zavraždený, je pravdivá vtedy a len vtedy, keď bol Cézar zavraždený“, je určite pravdivá, ale že takéto vety bližšie špecifikujú práve tie okolnosti, za akých je pravdivá každá vyjadriteľná propozícia. Preto tvrdí, že súhrn takýchto viet poskytuje nekonečnú axiomatizáciu pojmu pravdy (svojevoľne vylučuje vety, ktoré vedú ku kontradikcii). Horwich uznáva, že to síce neposkytuje explicitnú definíciu pravdy, ale, ako tvrdí, vyčerpáva to obsah tohto pojmu. Predovšetkým nie je potrebné, aby sme tento pojem použili na vysvetlenie pojmov významu a presvedčenia, pretože tie možno vysvetliť inak. Ako bude o chvíľu jasné, tieto predchádzajúce tvrdenia neprijímam. Na tom však nezáleží, pretože si myslím, že Horwichovmu axiomatickému systému či jednotlivým axiómam, ktoré ho stelesňujú, nerozumieme. Problém sa týka sémantickej analýzy takých viet, ako je napríklad veta „Propozícia, že Cézar bol zavraždený, je pravdivá vtedy a len vtedy, keď bol Cézar zavraždený“. Predikát „je pravdivá“ si vyžaduje ako subjekt singulárový termín; subjektom je teda „propozícia, že Cézar bol zavraždený“. Ten podľa všetkého pomenúva propozíciu alebo na ňu referuje. Akú úlohu má však potom v tomto singulárovom termíne alebo opise veta „Cézar bol zavraždený“? Jediná prijateľná odpoveď znie: Slová „propozícia, že“ sú funkcionálnym výrazom, ktorý priraduje k čomukoľvek, čo pomenúva veta, ktorá po ňom nasleduje, propozíciu. V tom prípade musí byť sama veta referujúcim termínom. Ak sme fregeovci, povieme, že pomenúva pravdivostnú hodnotu. Podľa tejto hypotézy je táto axióma jasnou tautológiou a nič nevysvetľuje (keďže slová „propozícia, že“ len priradujú pravdivostnú hodnotu pravdivostnej hod-

⁴ Takisto sa bez neho nezaobídeme, keď chceme vysvetliť platnosť logických pravidiel. Musíme byť schopní povedať, prečo musia byť pravdivé iné vety, ak sú pravdivé *nejaké* vety špecifikovaného druhu [8]. Rorty si kladie otázku, prečo to isté slovo „pravda“ používame aj na to, aby sme „vystríhali ľudí“, že ich presvedčenia sú možno nezdôvodnené ([4], 286). Pochybujem o tom, že by sme to mohli vysvetliť nejakým spôsobom, zaujímavým z filozofického hľadiska; slová možno použiť mnohoroako bez toho, aby sa musel meniť ich význam – čo je, ako neprestávam tvrdiť, ich prednosť. Je však ľahké vysvetliť, prečo používame to isté slovo na vyjadrenie platnosti a na hovorenie o tom, čo musíme vedieť, aby sme rozumeli nejakej vete: dokazujeme, že pravidlo odvodzovania je platné „odvolaním sa na... pravdivostné podmienky viet“.

note samotnej).⁵ Inou možnosťou je prípad, že vo svojom prvom výskyte táto veta pomenúvala nejakú zaujímavejšiu entitu. Potom však tejto axióme nerozumieme, pretože veta „César bol zavraždený“ je použitá raz ako meno nejakej zaujímavej entity, a raz ako bežná veta, pričom nemáme ani tušenia, ako dať túto dvojznačnosť v serióznej sémantike do poriadku.

Horwich vyhlasuje za deflacionistov svojich kolegov Quina aj Tarského. Naozaj nimi sú? Zdá sa, že Quina možno citovať v prospech tohto vyhlásenia. Opakovane hovoril o tom, čo nazýval diskvotačným aspektom pravdy, týkajúcim sa, pravdaže, viet, nie proposícií. Pravdivostný predikát aplikovaný na vety je diskvotačný v nasledujúcom zmysle: Veta „„Sneh je biely“ je pravdivá“ je vždy ekvivalentná výsledku, ktorý dostaneme, keď zbavíme úvodzoviek vetu, ktorú obsahuje, a odstránime pravdivostný predikát; v tomto prípade je teda ekvivalentná vete „Sneh je biely“. Tu jasne vidíme, ako môžeme za priaznivých okolností eliminovať pravdivostný predikát. Samozrejme, Quine si uvedomuje, že existujú kontexty, v ktorých tento manéver neodstráni pravdivostný predikát. No jednako, celkový súhrn takých viet, ako je veta „„Sneh je biely“ je pravdivá vtedy a len vtedy, keď sneh je biely“, vyčerpáva, ako zdôraznil Tarski, extenziu predikátu pravdivosti pre konkrétny jazyk a každá takáto veta nám naozaj presne hovorí, za akých podmienok je citovaná veta pravdivá.

Diskvotácia, odstránenie úvodzoviek, si však nemôže predstierať, že podáva úplný výklad pojmu pravdy, pretože funguje len v špeciálnom prípade, keď metajazyk obsahuje jazyk-objekt. Ani jazyk-objekt, ani metajazyk však nemôžu obsahovať svoj vlastný predikát pravdivosti. Inými slovami, sám pojem, ktorý chceme vysvetliť, je explicitne vylúčený z vyjadrenia v konzistentnom jazyku, pre ktorý odstránenie úvodzoviek funguje. Ešte inak: Ak chceme vedieť, za akých podmienok je pravdivá veta obsahujúca predikát pravdivosti, nemôžeme tento predikát použiť diskvotačným spôsobom. Diskvotácia nepodáva celý obsah pojmu pravdy.

Diskvotácia teda v najlepšom prípade podáva extenziu predikátu pravdivosti pre jednotlivý jazyk. Ak kladieme otázku, čo majú takéto predikáty spoločné, diskvotácia nie je schopná dať odpoveď. Čosi obdobné treba povedať o Tarského definíciách pravdivosti. Tarski ukázal, ako podať explicitné definície pravdy pre jazyky spĺňajúce určité podmienky, ale zároveň dokázal, že (vzhľadom na isté prirodzené predpoklady) nie je možná nijaká všeobecná definícia; všeobecný pojem mu unikol. Dostal sa však ďaleko za čokoľvek, čo je implicitne prítomné v diskvotácii, pretože bol schopný podať náležité definície pravdy – vzhľadom na špecifické jazyky (čo sa rozumie samo sebou), ktoré diskvotácia nedokáže podať. Tarského definície pravdy nie sú triviálne a odhaľujú čosi závažné o jazykoch, ktoré majú nejakú serióznú expresívnu silu. Pokiaľ má nejaký jazyk štruktúru ekvivalentnú s kvantifikátorovou štruktúrou prvého rádu a nemá žiadnu metódu rozhodovania, neexistuje nijaký spôsob, ako preň definovať pravdu, iba ak zavedením nejakej prepracovanej verzie referencie, ktorú Tarski nazval spĺňanie. U Tarského vystupujú pri spĺňaní nekonečné postupnosti, ktoré vytvárajú dvojice z premenných daného jazyka a z entít jeho ontológie. Pojem spĺňania hrá zaujímavú úlohu pri charakterizovaní sémantických vlastností otvorených formúl [open sentences], ale nakoniec sa ukazuje, že uzavretá formula [closed sentence] je pravdivá vtedy a len vtedy, ak ju spĺňa nejaká postup-

⁵ Za tento návrh vďačím Burtovi Drebenovi.

nost'. To môže naznačovať, že tu máme potenciálne predpoklady pre korešpondenčnú teóriu; bola by to však fregeovská teória, pretože každá postupnosť spĺňa každú pravdivú vetu. Mohli by sme povedať, že Tarski tu nepriamo dáva za pravdu Fregeho „prakovému“ argumentu, aj keď to nemal v úmysle.

Musíme dospieť k záveru, že Tarského práca neponúka útechu tým, čo by radi oživilo korešpondenčnú teóriu, a nepodporuje ani deflacionistický prístup. Vzhľadom na to, aké neuspokojivé sa zdajú byť tieto alternatívy, mali by sme byť napriek tomu naďalej spokojní so skutočným preniknutím do povahy pravdy, ktoré nám ponúkol Tarski? Myslím, že nemali, pretože si musíme položiť otázku, ako vieme, že ide o jeden pojem pravdy, o ktorom Tarski ukazuje, ako ho definovať pre každý z množstva dobre sa správajúcich jazykov. Samozrejme, Tarski sa nepokúšal definovať takýto pojem, aj keď jeho známy článok má názov *Pojem pravdy vo formalizovaných jazykoch* [7]. (Pôvodný názov je *Pojęcie prawdy w językach nauk dedukcyjnych*. Davidson vyznačil v anglickom názve tohto článku určitý člen, teda „The Concept of Truth in Formalized Languages“, aby zdôraznil názov naznačujúci, že sa v ňom hovorí o „tom jedinom“ pojme pravdy. Pozn. prekl.). Rôzne poznámky v tomto článku aj na iných miestach tiež ukazujú Tarského predpoklad, že existuje jeden pojem, aj keď ho nemožno definovať. To je zjavné nielen z ním vyjadreného presvedčenia, že jeho práca sa priamo týka „klasického“ pojmu pravdy, ktorým sa filozofi vždy zaoberali, ale aj z jeho kritéria úspešnosti projektu definovania pravdy pre konkrétne jazyky. Toto (neformálne) kritérium si vyžaduje, aby z definície vyplývali ako teorémy všetky vety formy

s je pravdivá-v- J vtedy a len vtedy, keď p ,

kde s je opis ľubovoľnej vety jazyka J a p je preklad tejto vety do jazyka definovaného predikátu „pravdivá-v- J “. Zjavne nedokážeme rozpoznať, že takýto predikát je predikátom pravdivosti, ak už nerozumieme (nedefinovanému) všeobecnému pojmu pravdy. Dôležité je tiež to, že Tarski spája pojem pravdy s prekladom; to je podstatné, pretože jazyk, pre ktorý je pravda definovaná, nemôže byť jazykom, ktorý obsahuje definovaný predikát pravdivosti.

To ma privádza k pozitívnej téme: Ak všetky definície tohto všeobecného pojmu zlyhávajú a zdá sa, že žiadna so stručných parafráz sa nepribližuje k zachyteniu toho, čo je na tomto pojme dôležité alebo zaujímavé, prečo si potom niektorí z nás tvrdošijne myslia, že je dôležitý a zaujímavý? Jedným z dôvodov je jeho súvislosť s významom. Túto súvislosť Tarski využíva, pretože preklad je úspešný iba vtedy ak zachováva pravdivosť, a tradičným cieľom prekladu je zachovať význam. Do akej miery však význam závisí od pravdivosti?

Takmer každý súhlasí s tým, že prinajmenšom niektoré vety majú hodnotu pravda alebo nepravda a že u takýchto viet môžeme hovoriť o podmienkach pravdivosti. Deflacionisti a ďalší však majú sklon pochybovať o tom, či má tento fakt niečo spoločné s tým, čo vety znamenajú. Často sa hovorí, že význam má čosi spoločné skôr s podmienkami, za ktorých je oprávnené alebo správne použiť vetu na vyslovenie tvrdenia; vo všeobecnosti má význam niečo spoločné skôr s tým, ako sa vety používajú, než s ich podmienkami pravdivosti. V tom tuším dvojaký zmätok. Prvý spočíva v tom, že vysvetlenie významu pomocou podmienok pravdivosti a vysvetlenie významu pomocou použitia si istým spôsobom konkurujú. Možno opodstatnene polemizovať s tvrdením, že definícia pravdy na spôsob Tarského môže slúžiť ako teória významu. Podľa mňa môže, ak jej správne rozu-

mieme, ale to tu teraz tvrdiť nechcem. Jasné je to, že niekto, kto vie, za akých podmienok by nejaká veta bola pravdivá, rozumie tejto vete, a ak má táto veta pravdivostnú hodnotu (pravda, nepravda alebo možno nemá žiadnu), tak niekto, kto nevie, za akých podmienok by bola pravdivá, jej nerozumie. Toto jednoduché tvrdenie nevylučuje vysvetlenie významu, podľa ktorého vety znamenajú to, čo znamenajú na základe toho, ako sa používajú; je možné, že sa používajú tak, ako sa používajú, na základe svojich podmienok pravdivosti a že majú tie podmienky pravdivosti, ktoré majú, na základe toho, ako sa používajú.

Druhým zmätkom je myšlienka, že existuje jednoduchý, priamy spôsob (nepredpokladajúci to, čo sa má dokázať) využitia „použití“ na poskytnutie teórie významu. No také čosi neexistuje. Je bezobsažné tvrdiť, že význam je použitie, ak bližšie nešpecifikujeme, aké použitie máme na mysli, a keď ho bližšie špecifikujeme spôsobom, ktorý pomáha pri význame, ocitáme sa v bludnom kruhu. No jednako, jazyk si môžeme osvojiť len tým, že registrujeme, ako sa používa. Ako to robíme? Skôr, než máme ideu pravdy alebo omylu, skôr než nastúpia pojmy alebo propozičné myslenie, je tu základ komunikácie v jednoduchom objave, že zvuky vyvolávajú následky. Plač je prvým krokom k jazyku, keď zistíme, že pomocou neho získame tú či onú formu úľavy či uspokojenia. Špecifickejšie zvuky, či už napodobňované, alebo nenapodobňované, sa rýchlo spájajú so špecifickejšími príjemnými pocitmi. V tomto prípade by používanie bolo významom vtedy, ak by išlo o čosi ako úmysel a význam. Ďalší veľký krok dieťa urobí, keď si všimne, že ostatní tiež vydávajú typické zvuky v rovnakom čase, keď má dieťa zážitky, ktoré vyvolávajú jeho vlastné dobrovoľne vydávané zvuky. Pre dospelého majú tieto zvuky význam, azda ako jednoslovné vety. Dospelý si uvedomuje, že dieťa do istej miery ostenzívne učí: „Jest“, „Červené“, „Lopta“, „Mama“, „Mlieko“, „Nie“. Je tu priestor na to, čo dospelý pokladá za chybu: Dieťa vraví „Kocka“, keď je to doska. Tento krok nie je odmenený a podmieňovanie začína byť zložitejšie. To sú ešte stále pomerne jednoduché procesy, pretože nemusia zahŕňať nič než verbálne reakcie podmienené čoraz väčšími tým, čo pokladá vyučujúci za primerané okolnosti a čo dieťa dostatočne často pokladá za uspokojujúce. Pri tomto procese nemá zmysel pokúšať sa nájsť okamih, v ktorom už dieťa hovorí a myslí. Interakcia medzi dospelým a dieťaťom v situácii ostenzívneho učenia, ktorú som opísal, poskytuje nevyhnutné podmienky na vynorenie sa jazyka a propozičného myslenia tým, že vytvára priestor, v ktorom si dieťa môže počiňať úspešne i neúspešne. Povedať, že dieťa si *myslí*, že je niečo červené, alebo že je to lopta, môžeme len vtedy, ak si samo pre seba uvedomuje rozdiel: dieťa si myslí, že je niečo červené alebo že je to lopta len vtedy, keď si je v istom zmysle vedomé, že sa môže myliť – to je jasné. Zatrieduje veci a niečo môže dať na nesprávne miesto.

Závažnosť kroku od vrodenej alebo naučenej dispozície reagovať na podnety určitého druhu k využívaniu pojmu spojeného s uvedomovaním si možnosti omylu len ťažko možno preceniť. Je to krok od reagovania na proximálne podnety k uvažovaniu o distálnych predmetoch a udalostiach, krok od jednoduchej podmienenej reakcie k tomu, čo Wittgenstein nazval „riadením sa pravidlom“. Práve tu vstupuje pojem pravdy, keďže nemá zmysel hovoriť, že dispozícia je omylom – nemožno zlyhať pri „riadení sa“ dispozíciou, možno však zlyhať pri riadení sa pravidlom.

Tu si musíme položiť otázku: Ako môžeme zosúladiť fakt, že všeobecné odvolanie sa na to, ako sa používa jazyk, nemožno v teórii významu použiť, s terajším tvrdením, že

ostenzívne učenie sa je vstupnou bránou do jazyka, keďže nepochybne platí, že vyučujúci, ktorý ukazuje, používa jednoslovné vety, ktoré učiaci sa rozpoznáva? Odpoveď spočíva v prechode, ktorý som práve opísal. Učiaci sa spočiatku zaznamenáva len spojenie medzi objektom, resp. situáciou a zvukom, resp. gestom. Hodnotu tomuto spojeniu dodáva vyučujúci alebo prostredie vo forme odmeny. Na začiatku nedostáva použitie slovo, ale zvuk. Vyučujúci vidí, ako učiaci sa pochytiť časť jazyka, ktorá už má význam; učiaci sa nemá ani potuchy o predchádzajúcom význame alebo používaní; to, čo bolo predtým nezmyselné, nadobúda teraz pre učiaceho sa význam. V ranom štádiu ostenzívneho učenia sa nemá omyl pre učiaceho sa žiadny význam, pretože preň niet ničoho, v čom by sa mohol myliť, a tam, kde nemá zmysel omyl, neexistuje pojem ani myšlienka. Len čo sa pokus a omyl (z hľadiska vyučujúceho) nahradí myšlienkou a presvedčením (z hľadiska učiaceho sa), má pojem pravdy využitie.

Pragmatistické tvrdenie, že neziskáme nič, ak budeme počas tohto procesu učenia sa rozlišovať medzi úspechom (pri ktorom je meradlom súhlas vyučujúceho alebo dosiahnutie toho, čo chceme) a pravdou, je očividne správne. Ide o rozlišovanie, ktoré závisí od ďalšieho priebehu tohto procesu. Nie je ťažké zhruba si ho načrtnúť. Ostenzívne učenie sa funguje najprv a najlepšie za používania celých viet, ktoré sú v praxi reprezentované tým, čo sú pre skúseného hovorca jednotlivé mená, všeobecné podstatné mená, slovesá, prídavné mená a príslovky („Mama“, „Človek“, „Pod“, „Dobré“, „Opatrne“). Dieťa, ktoré nemá nič viac, je stále pragmatistom. Len čo je však zapojená nejaká gramatika, oddelene naučené časti možno zostaviť novým spôsobom a pravda sa oddeľuje od toho, čo je len užitočné alebo odsúhlasené. Referencie mien, extenzie predikátov, samotné kombinatorické prostriedky sú v rukách vyučujúcich a spoločnosti; pravda v ich rukách nie je.

Vety znamenajú to, čo znamenajú, na základe sémantických vlastností slov a kombinatorických prostriedkov, ktoré obsahujú. Keby sme nevedeli, na čo mali referovať mená alebo iné singulárové výrazy, ktoré veta obsahuje, alebo keby sme netušili, aká je extenzia jej predikátov, vete by sme nerozumeli. Vedieť to však znamená vedieť, že sú prítomné veci, ktoré prispievajú k pravdivosti a nepravdivosti. Platí to aj vtedy, keď vieme, že nejaký výraz nerefereje alebo že nejaký predikát má prázdnu extenziu. To, že rozumieme podmienkam pravdivosti, hrá ústrednú úlohu v tom, že rozumieme každej vete. To môže unikáť našej pozornosti z mnohých dôvodov. Prvým a najvšeobecnejším dôvodom je to, že pri normálnom priebehu rozhovoru sa nestaráme o to, či veta je, alebo nie je pravdivá. Len zriedka vyslovíme nejaké tvrdenie tak, že povieme to, o čom sme skutočne presvedčení, že je to pravdivé. Naša bežná reč je plná metafor, elíps, ľahko rozpoznateľnej irónie a zveličovania, nevraviac o prerieknutiach, žartoch a malapropizmoch. Metafore však rozumieme len preto, lebo poznáme obvyklé významy slov a vieme, za akých podmienok by bola veta obsahujúca metaforu pravdivá. Existujú prípady, v ktorých sa môžeme rozhodnúť, že metaforická veta nie je ani pravdivá, ani nepravdivá, napríklad veta „Tá trúbka má šarlátový zvuk“. Naše rozhodnutie, že táto veta nemá žiadnu pravdivostnú hodnotu (ak sa tak rozhodneme, pretože spolu s Fregem sa môžeme rozhodnúť, že ju budeme pokladať za nepravdivú), sa zakladá na tom, že rozumieme druhom vecí, o ktorých je predikát „šarlátový“ pravdivý alebo nepravdivý, a na našom rozhodnutí, že zvuk trúbky nie je žiadnou z nich. Samotné otázky nemusia byť pravdivé ani nepravdivé, majú však odpovede, ktoré tieto vlastnosti majú. Vlastne je jasné, že človek nerozumie zisťovacej otázke (otázke typu „áno-nie“), ak nevie, že existujú dve možné odpovede, z ktorých

jedna je pravdivá a druhá nepravdivá. Imperatívom, ak sa chápu tak, že vyjadrujú rozkaz či príkaz, rozumieme len vtedy, keď vieme, čo by bolo pravdivé, keby sa splnili. Vety obsahujúce mená, ktoré nereferujú („Pegas je okridlený kôň“), môžu, no nemusia mať pravdivostnú hodnotu – podľa toho, akú má kto sémantickú teóriu –, ale takejto vete človek rozumie len vtedy, keď vie, čo pre meno „Pegas“ znamená to, že pomenúva koňa s krídlami.

Vetám rozumieme pod podmienkou, že máme pojem objektívnej pravdy. To platí aj pre rozmanité propozičné postoje, ktoré vety zvyčajne vyjadrujú. Presvedčenie môžeme mať len vtedy, keď vieme, že presvedčenia môžu byť pravdivé alebo nepravdivé. Môžem byť presvedčený, že práve prší, ale len preto, že viem, že to, či prší alebo nie, nezávisí od toho, či som o tom presvedčený, či je o tom presvedčený niekto iný alebo či je užitočné byť o tom presvedčený. Závisí to od prírody, nie odo mňa ani od spoločnosti, v ktorej žijem, ani od celej histórie ľudského rodu. Od nás závisí to, čo mienime svojimi slovami; to je však niečo iné. Pravda vstupuje do iných postojov inak. Prajeme si, aby bol určitý stav vecí pravdivý, obávame sa, dúfame alebo pochybujeme, či sa veci majú tak alebo onak. Máme v úmysle dosiahnuť svojím konaním, aby bola pravda, že sme sa dobre vyspali. Sme hrdí na to alebo sklúčení z toho, že sme vyhrali druhú cenu. Keďže všetky uvedené a mnohé ďalšie postoje majú propozičný obsah – druh obsahu, ktorý možno vyjadriť vetou –, na to, aby sme mali ľubovoľný z týchto postojov, musíme vedieť, čo by pre príslušnú vetu znamenalo to, že je pravdivá. Bez uchopenia pojmu pravdy nie je možný nielen jazyk, ale ani samotné myslenie.

Pravda teda nie je dôležitá preto, lebo je mimoriadne cenná alebo užitočná – aj keď, samozrejme, občas taká môže byť –, ale preto, lebo bez idey pravdy by sme neboli mysliacimi bytosťami ani by sme nerozumeli tomu, čo to znamená, že niekto iný je mysliacou bytosťou. Jedna vec je pokúsiť sa definovať pojem pravdy alebo zachytiť jeho podstatu a obsažne a stručne ju vyjadriť, a niečo iné je sledovať jeho súvislosti s inými pojmami. Ak uvažujeme o rozmanitých pokusoch o charakterizáciu ako o takých, ktorým ide len o druhú z uvedených možností, tak ich zásluhy budú zrejmé. Korešpondencia, aj keď ako definícia je bezobsažná, zachytáva myšlienku, že pravda závisí od toho, aký je svet, a to by malo stačiť na spochybnenie väčšiny epistemických a pragmatických teórií. Na druhej strane, zásluhou epistemických a pragmatických teórií je to, že pojem pravdy uvádzajú do súvislosti s ľudskými záležitosťami, napríklad s jazykom, presvedčením, myslením a intencionálnym konaním, a práve vďaka týmto súvislostiam je pravda kľúčom k tomu, ako myseľ chápe svet.

Rortyho príliš netrápi moje tvrdenie, že pravda je jedným spomedzi množstva ďalších súvisiacich pojmov, ktoré používame pri opisovaní, vysvetľovaní a predpovedaní ľudského správania. Pýta sa však, prečo je, povedzme, pravda o niečo dôležitejšia než také pojmy ako úmysel, presvedčenie, pranie a tak ďalej ([4], 286). O dôležitosť sa ťažko diskutuje. *Všetky* tieto pojmy (a mnohé ďalšie) sú nevyhnutné pre myslenie a nemožno ich redukovať na nič jednoduchšie ani základnejšie. Prečo byť skúpy pri udeľovaní cien? S potešením udelím zlaté jablko všetkým.

LITERATÚRA

- [1] HORWICH, P.: *Truth*. Oxford: Blackwell 1990.
- [2] NEALE, S.: Philosophical Significance of Gödel's Slingshot. In: *Mind*, 104, 1995, s. 761 – 825.
- [3] RAMSEY, F. P.: Facts and Propositions. In: Mellor, D. H. (edit.): *Philosophical Papers*. Cambridge, UK: Cambridge University Press 1990.
- [4] RORTY, R.: Is Truth a Goal of Inquiry? Davidson vs. Wright. In: *The Philosophical Quarterly*, 45 (180), 1995, s. 281 – 300.
- [5] RORTY, R.: Something to Steer by. In: *London Review of Books*, 20. jún 1996, s. 7, 8.
- [6] RYAN, A.: *John Dewey and the High Tide of American Liberalism*. Norton 1996.
- [7] TARSKI, A.: The Concept of Truth in Formalized Languages. In: Woodger, J. H. (edit.): *Logic, Semantics, Metamathematics*. Oxford: Oxford University Press 1956.
- [8] TARSKI, A.: On the Concept of Logical Consequence. In: Woodger, J. H. (edit.): *Logic, Semantics, Metamathematics*. Oxford: Oxford University Press 1956.

Z anglického originálu DAVIDSON, R.: Truth Rehabilitated. In: Brandon Robert (ed.): *Rorty and his critics*. Oxford: Blackwell publishers 2000 preložil Dezider Kamhal.